

Fokasz Nikosz–Fokasz Oresztész

Hullámverés*

Terjedési folyamatok a médiában

ELTE Társadalomtudományi Kar, ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék
H-1018 Budapest, Pázmány P. sétány 1/a.; e-mail: fokata.bt@chello.hu

Főiskolai hallgató, Budapesti Kommunikációs Főiskola
H-1148 Budapest, Nagy Lajos király útja 1–9.; e-mail: fokata.bt@chello.hu

*Új, lehetetlen párbeszéddek vannak,
mozgások, fejelfordítások,
izmok merevedése, egyáltalán:
nem a szellemi készenlétet látom,
hanem a résen levést.*

Esterházy Péter, 1994

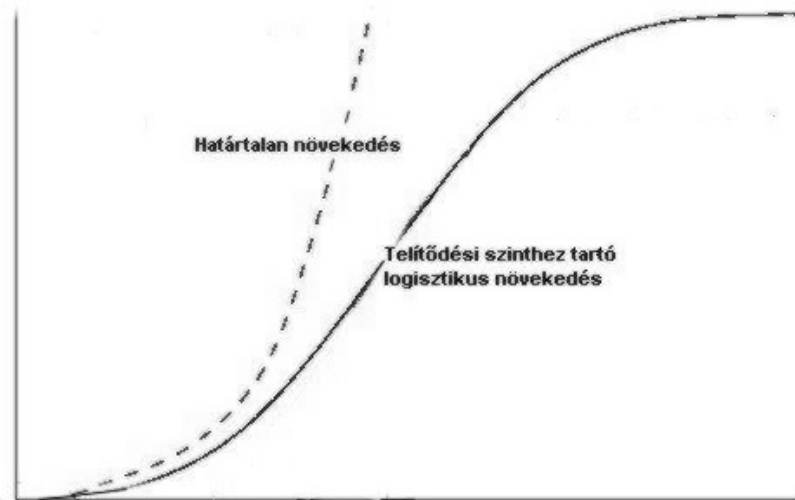
Ha a mikroszkóp fölé hajolva elég ideig kísértjük figyelemmel az alatt nyüzsgő baktériumok viselkedését, egy érdekes, bár ebben az esetben többé-kevésbé nyilvánvaló jelenségre figyelhetünk fel. A baktériumok túl sok mindent ugyan nem csinálnak, számunkra legfontosabb tevékenységük azonban rögtön szembetűnik: szaporodnak. A kis kolónia lassú növekedésnek indul, majd ahogy számuk gyarapszik, értelemszerűen egyre gyorsabban szaporodnak. Egyre több és több lakója lesz a szemünk előtt felvirágzó baktérium-birodalomnak, növekedése megállíthatatlannak tűnik. Vagy mégsem? Baktériumaink világuralmi törekvései elé áthatolhatatlan gátat emel – ha más nem – az otthonukul szolgáló Petri-csésze mérete és az egyre fokozódó tápanyaghiány. Kiderült, hogy az örült tempó nem tartható fenn, a növekedés baktériumaink számának emelkedésével egyre lassul, míg végül lényegében megszűnik, s Baktérium-ország lélekszáma állandósul azon a legmagasabb szinten, amelyet még el tud tartani. Ha a baktériumok számát az idő függvényében ábrázoljuk, a kapott függvény jellegzetes, kicsit elfektetett S-alakú görbe lesz (1. ábra). Az ilyen típusú növekedés régóta ismert matematizált formája az úgynevezett *logisztikus* növekedés.

Rengeteg példát ismerünk rá mindennapi életünkben is. A társadalomtudósok pedig mindenekelőtt az egyéni vagy közösségi erőfeszítések kvantitatív dinamikai vizsgálata során bukkanhatnak ilyen típusú folyamatokra. A legkülönbözőbb alkotótevékenységek, mint például a tudósok, a zenészek, vagy a költők valamilyen módon számszerűsített életművének időbeli alakulása gyakran követ ilyen formát. Hasonló mintát mutatott a nagy földrajzi felfedezések során a nyugati államok által elindított expedíciók, vagy az Amerikai Egyesült Államok és az egykori Szovjetunió közti űrverseny során a Holdra küldött mesterséges égitestek, de még valamely terrorista csoport által elkövetett akcióik számának időbeli növekedése is. Logisztikus növekedést

* Köszönettel tartozunk névtelen bírálónk értékes megjegyzéseiért, valamint a T043655 számú OTKA kutatás támogatásáért.

mutathat a korlátozott térben növekvő populációk egyedszámának alakulása, s ezt a modellt követheti az új találmányok (autó, telefon, személyi számítógép, internet) vagy a fertőző betegségek terjedése is.

1. ábra
Logisztikus növekedés

Sokan bizonyos eszméket, nézeteket, véleményeket is veszélyesen fertőzőeknek tartanak. Hátha ezek terjedésére is a fenti szabály érvényes? Felmerül a kérdés, hogy valamely – lehetőség szerint jól körülhatárolható – közéleti eseménnyel kapcsolatos sajtóreakciók számának időbeli alakulásában nem érhető-e szintén tetten a logisztikus növekedés?

Kézenfekvően adódott a közelmúlt egyik leglátványosabb politikai vitájának média tárlalása. Az olvasó talán már kitalálta, hogy a Tilos Rádió kapcsán kialakult botrányról van szó. Itt szeretnénk leszögezni, hogy a szerzők – bár határozott véleménnyel rendelkeznek – e vitában most nem kívánnak állást foglalni senki mellett, s így senki ellen sem. Jelen tanulmány csupán egy leíró jellegű empirikus elemzés első eredményeit tartalmazza. Újgyakorlatnak, kísérletező kérdésfelvetésnek tekintjük, amely azonban jelen állapotában is adalékokkal szolgálhat bizonyos kommunikációs modellek értelmezéséhez, s tartalmazhat néhány olyan hipotézist, amely talán vitára ösztönözhet. Ezért is bocsátjuk közzé.

Az ügy egyes részletei talán már a feledés homályába veszttek, megpróbáljuk hát kicsit feleleveníteni azokat.

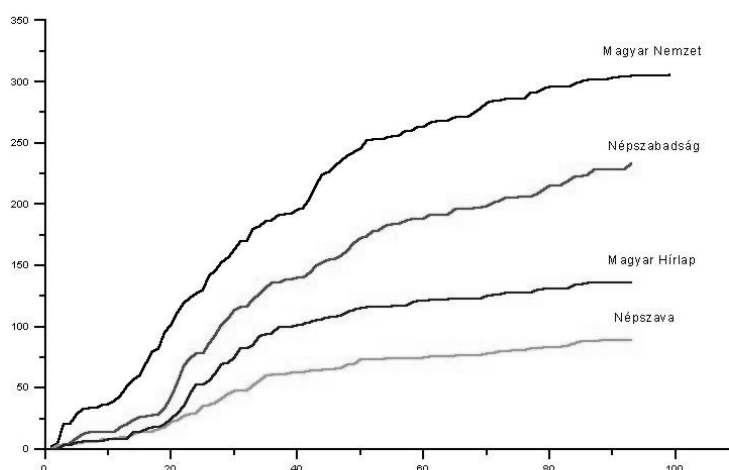
2003. december 24-én este, azaz Szenteste, a Tilos Rádió egyik műsorvezetője - feltehetően ittas állapotban - tett egy meglehetősen szerencsétlen kijelentést a keresztény vallású emberek kiirtásával kapcsolatosan (Szó szerint: “Kiirtanám az összes kereszt-

tényt.”). Eme kijelentés rögtön hatalmas médiavisszhangot keltett, amelyet csak tovább fokoztak az ügy kapcsán elhangzó további kijelentések, a Tilos Rádió előtti, s az izraeli zászló elégetésébe torkolló tüntetés, illetve a szintén ehhez az ügyhöz tartozó írószövetségi viszálykodások. A média először december 25-én foglalkozott a problémával, amelynek tovagűrűző hatásai még több hónappal később is érezhetőek voltak, s így a lapokban is helyet kaptak. A magunk részéről a számítások alapjául szolgáló adatgyűjtést 2004. április első hetével zártuk le.

Elsőként, a négy vezető országos napilapban (és azok on-line változataiban) kerestünk rá azon cikkekre az Interneten, amelyek a Tilos Rádióval foglalkoztak. Az összes megjelent publikációt besoroltuk a vizsgált anyagok közé, tehát a publicisztikákat, a híreket, a riportokat, és egyáltalán mindent, ami megjelent a témában. Már ebben az első megközelítésben is figyelemre méltó eredményeket kaptunk (2. ábra).

2. ábra

Tilos Rádióval foglalkozó cikkek száma a négy vezető országos napilapban

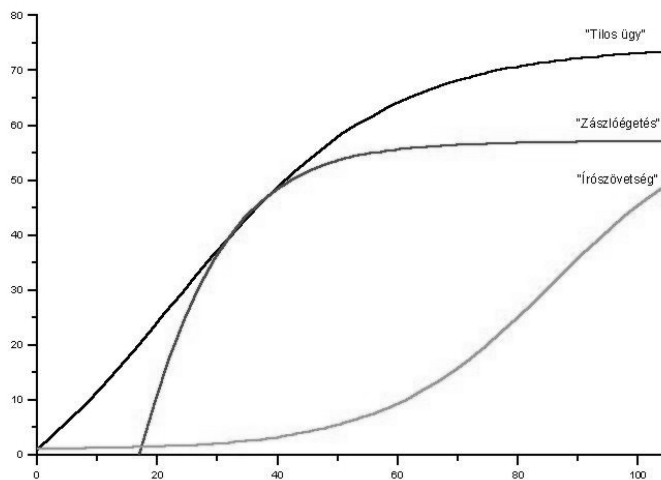
Bízató volt, hogy az e tárgyban megjelent cikkek számának időbeli alakulása nagyon emlékeztetett a logisztikus növekedés S-görbéjére, nyilvánvaló volt azonban, hogy ebben a formájában a mérés még erősen elnagyolt, így pontosítanunk kellett azt. A továbbiakban megelégszünk a két legnagyobb és egyben leginkább érintett napilappal, a Népszabadsággal és a Magyar Nemzettel kapcsolatos eredmények közlésével, de jelezzük, hogy a Népszava és Magyar Hírlap esetében is, kevésbé markánsan ugyan, de nagyon hasonló folyamatok figyelhetők meg.

Vizsgálódásunk kritériumainak pontosítása után kiderült, hogy a megjelent cikkek végül is három nagy egymástól jól elkülöníthető kategóriába sorolhatók. Az első tartal-

mazza mindazokat, amelyek a rádióban elhangzottakkal, a rádió és a közélet erre való reakcióival, az ORTT vonatkozó lépéseivel és azok értékeléseivel foglalkoztak. Ezt a kategóriát „*Tilos ügy*”-nek neveztük el. A második halmazba tartoznak azok az újságcikkek, amelyekben a rádió épülete előtti tüntetés tényével, okaival és jellegével, az ott elhangzott beszédekkel, illetve a zászlóégetésnek a rendőrségre és bíróságra is tovagyűrűző hullámaival foglalkoznak a szerzők. Ez a kategória a „*Zászlóégetés*” címkét kapta. Végül az utolsó csoport, amelynek az „*Írószövetség*” azonosítót adtuk, döntően a Parti Nagy Lajos Írószövetségből való kilépése körüli vitákkal, illetve annak hatásaival, kis mértékben pedig az irodalmi kerekasztallal foglalkozó írásokat foglalja magában.

A Tilos Rádióval kapcsolatba hozható teljes publikációs tevékenység tehát három hullámban történik. Az első, a Szentestén elhangzottakra történő reakció, mindkét újságban december 25-én indul. A következő a január 11-én, a tüntetés után keletkező publikációs hullám, végül az Írószövetség választmányával szemben támasztott elvárás és az erre történő reakció publikációs hullámverése az utolsó. Arra törekedtünk, hogy mindkét újság esetében erre a három hullámra külön-külön illesszünk logisztikus leképezést. Az eredményeket a 3. és 4. ábrán közöljük.

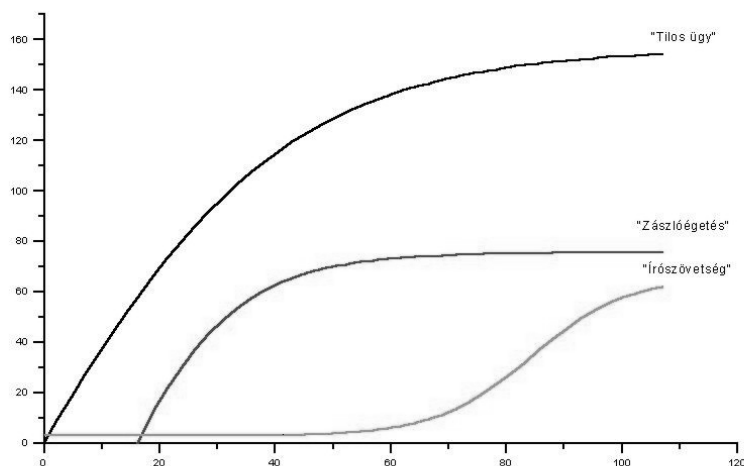
3. ábra
Népszabadság, logisztikus illesztés

A két ábra megegyezik abban, hogy mindkét újság esetében a Tilos Rádióval kapcsolatos tudósítások dominálnak. Ennyiben a sajtóvisszhang mindvégig csakugyan „*Tilos ügy*” maradt. Szembetűnő ugyanakkor a két ábra eltérő szerkezetisége is. A Népszabadság esetében van olyan pillanat, amikor a „*Zászlóégetés*” grafikonja eléri a „*Tilos ügy*”-ét, az általunk megfigyelt időszak végére pedig az „*Írószövetség*” emelkedett a másik kettő közvetlen közelébe. A Magyar Nemzet számára az egész történet

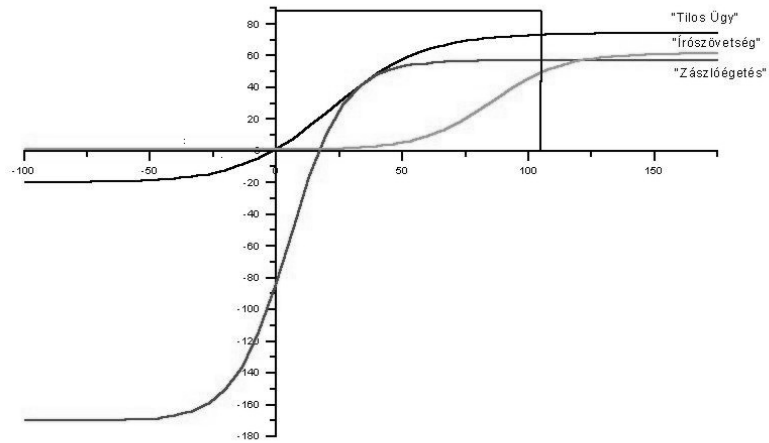
sokkal inkább „Tilos ügy” maradt. A másik két témával kapcsolatos cikkek száma a rádióval kapcsolatos cikkek számának a felét is alig éri el. Vizsgálatunk egyik legváratlanabb, s ezért talán legfontosabb eredménye azonban abból adódott, hogy az empirikusan illesztett logisztikus függvények közül csak az „Írószövetség” esetében kaptunk az általunk beharangozottnak megfelelő jellegzetes S-formát. Felmerülhetne persze az a magyarázat is, hogy az „Írószövetség” esetében a görbe csakugyan S-alakú, míg a másik két esetben ténylegesen nem az. Ez az értelmezési lehetőség természetesen fennáll, nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a logisztikus függvény mégiscsak az egyik leggyakrabban előforduló és legegyszerűbb növekedési forma. Ráadásul a vizsgált hat diagramból három biztosan, de tulajdonképpen négy, ha nem is tartalmazza a teljes S-görbét, már ránézésre is erősen a logisztikus növekedésre utal. Ezek után már az lenne a bonyolultabb, nehezebb és komolyabban indokolandó feltételezés, hogy a másik kettő miért ne lenne logisztikus.

4. ábra Magyar Nemzet, logisztikus illesztés

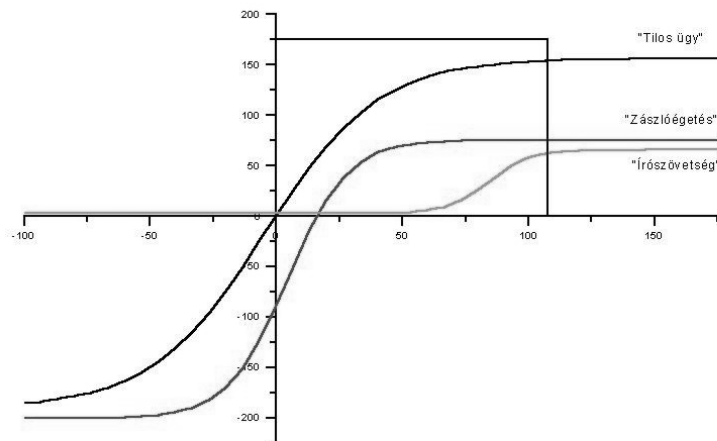

A vizsgálat jelen fázisában ezért abból indulunk ki, hogy az „Írószövetség” esetében jellegzetes S-formát kaptunk, a többi esetet pedig úgy tekintjük, mintha a kérdéses S-görbének csak a felső részét látnánk. Ez a hipotézis rendkívül termékenynek bizonyult. Ahhoz ugyanis, hogy jól illeszkedő görbéket kapjunk – márpedig a matematika alkalmazásának egyik előnye, hogy az illeszkedés pontosságát mérni is tudtuk – azt kellett feltételeznünk, hogy a kipattant ügyek valamilyen értelemben jóval korábban elindult folyamatok részeiként értelmezhetők. Hogy vizuálisan is segítsük a dolog megértését, az 5. és 6. ábrákon bemutatjuk az általunk rekonstruált teljes folyamatot.

5. ábra
Népszabadság, logisztikus rekonstrukció

6. ábra
Magyar Nemzet, logisztikus rekonstrukció

Az ábrákon téglalap jelzi azt az időablakot, amelyben az általunk megfigyelt események ténylegesen zajlanak (ezek felelnek meg az általunk korábban közölt 3. és 4. ábrának). Jól kivehető, hogy dinamikai jellegzetességeiket tekintve az időablakba foglaltnál sokkal nagyobb léptékű és időtávlatú folyamatokról van szó.

A Népszabadság esetében például a „Tilos ügy” egy olyan folyamat részének bizonyult, amely több mint ötven nappal az első publikációt megelőzően elindult. Persze paradox lenne azt állítani, hogy a Tilos Rádió ügye már a Tilos Rádióban elhangzott nyilatkozat előtt elkezdődött volna. Az eredmény szerintünk nem is ezt, hanem a sajtóreakció hevességének milyenségét jellemzi. A „résen levés” mértékét. Azt, hogy egy sajtótermék valamely ügy kapcsán mennyire áll ugrásra készen. Úgy tűnik, hogy a Népszabadság esetében eleve léteznie kellett valamiféle – nem túlságosan erős – készenléti állapotnak, amelyet aztán mozgósított a kérdéses esemény. A nem túlságosan erős minősítés itt persze relatíve értendő. Arra gondolunk, hogy a Magyar Nemzet esetében ugyanez a reakcióhevesség, és készenléti jelleg jóval intenzívebb, hiszen a „Tilos ügy” kapcsán folytatott publikációs tevékenységük, legjobban egy több mint száz nappal korábban elindult folyamattal ragadható meg.

A Magyar Nemzetre egyébként is jellemzőbb ez az ugrásra kész, készenléti állapot. Ezt tapasztaljuk a „Zászlóégetés” esetében is, ahol a folyamat „elindulása” mintegy hetven nappal előzi meg magának a tüntetésnek az időpontját. Figyelemre méltó azonban, hogy ez a fajta készenlétiség a „Zászlóégetés” esetében a Népszabadságnál is rendkívül erős. A heves reakciót itt az jellemzi, hogy a sajtóreakció egy a tüntetést hatvan nappal megelőzően keletkező és igen gyors lefolyású folyamatnak felel meg, amely éppen emiatt éri utol a „Tilos ügy” diagramját, és alig több mint egy hónappal kipattanása után már el is éri a telítettségi szintjét. A Népszabadság esetében ez kiemelkedően a legintenzívebb reakciónak tekinthető. A reakció intenzitása négyszer gyorsabb, mint a „Tilos ügy” esetében. A Magyar Nemzet a tüntetésre is intenzíven reagált, de alig hevesebben, mint a „Tilos ügy” esetében. Úgy látszik a Magyar Nemzet inkább a „Tilos ügyben”, míg a Népszabadság sokkal inkább a „Zászlóégetés” esetében találta meg a számára leginkább megfelelő terepet.

A diagramok szerint a fentiekől eltérő kategóriába tartozott az Írószövetség esete. Ez a jelenség ugyanis teljes egészében a szemünk előtt, itt és most jelleggel formálódott. Lassan nekiinduló, fokozatosan érlelődő, új eseménysorról volt szó, amit az is igazol, hogy Parti Nagy Lajos kétségtelenül vízvázalzó jellegű kilépési nyilatkozatára több mint két héttel a Tilos Rádió előtti tüntetés után került sor. Ráadásul ezen nyilatkozat hullámverése is csak lassan terjedt tova, hiszen a Parti Nagy Lajost elsőként követő Nádas Péter kilépésére is körülbelül egy hónapra rá került sor. Ez a lassan induló dinamika közös sajátossága, a népszabadságbeli és a magyar nemzetbeli publikációknak. A két lap publikációs gyakorlata ebben az esetben hasonlít a legjobban egymáshoz. Megjegyezzük, hogy az irodalmi kerekasztallal kapcsolatos publikációk tökéletesen beleilleszkednek az „Írószövetség” ügy dinamikájába.

Jó lenne tudni, hogy a vizsgált sajtóreakciók mennyire tudósítanak a „világról” és mennyire szólnak csak a sajtóról, magáról. Nem abszurd ugyanis egy olyan feltevés, amely szerint az egyik újságban történtek nem kis részben a másik újságban törtétekkel magyarázhatók. Feltételezhetnénk például, hogy a felek publikációs aktivitásuk során kölcsönösen figyelembe veszik egymás múltbeli és várható jövőbeni tevékenységét. Az újságok közti ilyen interakció modellezéséhez azonban további mérésekre

lenne szükségünk. Tudnunk kellene például, hogy az adott tematika mekkora helyet foglalt el az összes belpolitikai témájú cikkeken belül, a mérést pedig a cikkszám mellett célszerű lenne a karakterszámra is kiterjesztenünk. Mindez meghaladja a jelen tanulmány kereteit.

Történetünkkel kapcsolatban azonban egyvalamit már most is megtehetünk. Az április elsejével lezárt adatok alapján megállapíthattuk, hogy a Tilos Rádióval kapcsolatba hozható sajtóaktivitás élekciklusa lényegében lezárult. Mindkét napilapra állt, hogy a „Zászlóégetés” illetve a „Tilos ügy” nevű baktérium-országokban a cikk-baktériumok számának növekedése már február vége felé illetve április legelső napjaiban leállt. Más volt egy kicsit a helyzet az „Írószövetség” esetében. Az *április elejéig* rendelkezésünkre álló adatok alapján *prognosztizálható* volt, hogy a Magyar Nemzetben április legvégén fog megállni az üggyel foglalkozó cikkek növekedése, míg a Népszabadságban ez az állapot jóval később csak május vége felé fog bekövetkezni.

Csakugyan így történt? Fenti megállapításainkat egy *június közepén* megismételt adatgyűjtéssel teszteltük. Megállapíthattuk, hogy az „Írószövetséggel” kapcsolatos prognózisok minden várakozást felülmúlóan teljesültek. A Népszabadságban például csakugyan május végén, egész pontosan május 28-án jelent meg az irodalmi kerekasztal feloszlásáról szóló tudósítás, amivel ez a történet csakugyan kerek egészszé zárult.

Egy kicsit másként alakult a másik két tematika története. Április végén, egyfelől a Tilos Rádióval kapcsolatos bírósági ítélet illetve ORTT határozat, másfelől a zászlóégetők perének folytatása teremtett új helyzetet. A fenti események a Népszabadságban csupán néhány új tudósítás erejéig jelentek meg, ami nem érintette az általunk előrejelzett általános tendenciát. A Magyar Nemzet esetében azonban április végének bírósági eseményei a „Tilos ügy” újbóli felmelegítésére, napirenden tartására adtak alkalmat. Prognózisunkkal úgy jártunk tehát, mint ahogy a meteorológia előrejelzésekkel szokás. Ahhoz, hogy biztosak lehessünk érvényességükben, csak annyit kell feltételeznünk, hogy közben semmi váratlan nem fog bekövetkezni ...